

A HELSINKI BIZOTTSÁG ÉS A NEKI JOGVÉDŐ IRODA JAVASLATA A GYŰLÖLETBESZÉD ÉS A SÉRELEMDÍJ SZABÁLYOZÁSÁRA

Az új Ptk. kodifikációjának jelenlegi szakaszában két, a Magyar Helsinki Bizottság és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI) számára kiemelten fontos probléma merült fel: a gyűlöletbeszéd alkotmányos szabályozása, és a sérelemdíjra való jogosultság feltételeinek meghatározása. Az alábbiakban az ezekkel kapcsolatos álláspontunkat ismertetjük.

I. VÉDELEM A GYŰLÖLETBESZÉD ELLEN

Az általunk javasolt megoldáshoz a Ptk. mellett a Pp. – kismértékű – módosítása is szükséges. A javasolt normaszöveg a következő:

PTK.

(1) Az emberi személyiség lényegi vonása által meghatározott, hátrányos helyzetű csoportra vonatkozó, nagy nyilvánosság előtt elkövetett, súlyosan sértő magatartás sérti a csoporthoz tartozó azon személyek személyhez fűződő jogát, akiknek az adott csoporthoz való tartozása az önazonosságuk meghatározó részét képezi.

A. változat (2) Az ilyen jogsértés miatt megállapított sérelemdíj mértéke nem vezethet a véleménynyilvánítás szabadságának aránytalan korlátozásához.

B. változat (2) Az ilyen jogsértés miatt indított eljárásokban sérelemdíj nem állapítható meg.

(3) Az (1) bekezdésben meghatározott rendelkezés nem vonatkozik azon társadalmi csoportra, amelynek csoportképző jellemzője valamely politikai meggyőződés.

PP.

(1) A gyűlöletbeszéddel kapcsolatos keresetek a magatartást tanúsítását követő 90 napos jogvesztő határidőn belül indíthatók meg. Az így megindított kereseteket a bíróság egyesíti, a felperesek jogviszo-

nyára egyebekben a Pp. 51. § c) pontjában foglaltak irányadók.

(2) A keresetek elbírálása a Fővárosi Bíróság kizárólagos illetékességébe tartozik.

INDOKOLÁS

A jogszabálysöveg fenti változatának (Javaslat) elkészítése során figyelembe vettük a Köztársasági Elnök Úr által az előző tervezettel (Tervezet) kapcsolatban, előzetes alkotmányossági normakontroll céljából benyújtott indítványt (Indítvány). Az Indítvány főbb szempontjait a következőkben foglalnánk össze:

1. A véleménynyilvánítás szabadsága kiemelt fontosságú alkotmányos alapjog, amelynek korlátozására csak szűk körben, az alkalmasság, szükségesség és arányosság tesztjének való megfelelés esetén kerülhet sor.

2. Az Indítvány négy tekintetben fogalmazott meg alkotmányossági aggályokat a Tervezet szövegével kapcsolatban:

a) Határozatlansága folytán sérti a jogbiztonságot, mert a jogosultak körének olyan meghatározása, mely szerint a lényegi személyiségvonással rendelkezők a „társadalmon belül kisebbségben vannak”, többféle értelmezést tesz lehetővé aszerint, hogy a törvény betűjéhez ragaszkodva az ország lakosságához viszonyítjuk-e a védett kört, vagy funkcionálisan, a törvény célját érvényesíteni próbálva, mindig az adott kontextusra vonatkoztatjuk a kisebbségi helyzetet.

b) Sérti a diszkrimináció tilalmára vonatkozó előírást, mert a törvény a kisebbségi helyzetet teszi az egyik előfeltételévé annak, hogy a személyiség lényegi vonását érintő sértő kijelentésekkel szemben a polgári jog eszközeivel szemben fel lehessen lépni. Ebből viszont következik, hogy a társadalomban többségben lévőket nem illeti meg a jog, hogy az ugyanilyen módon sértő kijelentésekkel szemben felléphessenek. Az ilyen megkülönböztetés pedig alkotmányosan tarthatatlan.

c) Sérti az önrendelkezési jogot a közérdekű keresetindítás lehetősége, mert a törvény az átsugárzással a közösség minden tagjának önálló személyiségi jogot konstruál, de személyhez fűződő jogokat csak személyesen lehet érvényesíteni, és az Alkotmánybíróság (AB) gyakorlata alapján alkotmányellenes az a szabályozás, amely a bírósághoz való fordulás jogát a fél akaratától függetlenül vagy annak ellenére más személy rendelkezése alá helyezi.

d) A szabályozás aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát, mert az egyébként absztrakt jogsértő cselekmény átsugárzó hatására alapozott egyéni személyiségi jogi jogsértés természeténél fogva (ti. nem konkrét személyhez címzett) távoli kapcsolatban áll a törvény által tételezni kívánt jogsértő magatartással, így az AB ilyen esetekre szabott tesztje szigorúbb, mint amelyet a konkrétan személyiségi jogot sértő kijelentések esetén alkalmaz. A szabályozás a következő követelmények teljesülése esetén lesz alkotmányos:

1. Az átsugárzás megállapíthatóságának a csoport és a csoport tagja közötti szoros, intenzív kapcsolaton kell alapulnia, nem állítható fel megdönthetetlen vélelem amellett, hogy a csoport minden tagját automatikusan sérti a csoportképző elemként szolgáló lényegi személyiségvonásra vonatkozó sértő kijelentés. Az nem történhet meg, hogy bárki egy közösség tagjának vallja magát úgy, hogy ez a tulajdonsága soha nem nyilvánult meg, és önmagában a kisebbségi helyzet sem alapozza meg az átsugárzást.

2. A csoportnak kellően szűknek és pontosan meghatározhatónak kell lennie, ellenkező esetben a szólásszabadság „szabad tere” aránytalanul szűkül.

3. Aránytalan korlátozást jelent az is, hogy a közösség minden tagja, valamint jogvédő szervezetek párhuzamosan, egymással egy időben érvényesíthetnek személyiségi jogi igényt. A lehetséges perek sokasága önmagában is aránytalan terhet ró a sértő vélelem nyilvánítójára, és ha ehhez kártérítési kötelezettség is társul, a teher még jelentősebbé válik, amit még tetézik a jogvédő szervezetek keresetindítási joga.

Az általunk javasolt szöveg figyelembe veszi a fenti szempontokat az alábbiak szerint:

a) *Határozatlanság:* egyetértve a kisebbség fogalmának meghatározatlanságával és egyben többértelműségével, ezt a kritériumot a Javaslat elhagyja. Az nyilvánvaló, hogy a szabályozás célja egyfajta többletvédelem biztosítása az arra rászorulóknak. Ez a funkció megvalósítható a „hátrányos helyzet” fogalmának beemeléssel, amely egyúttal az „átsugárzást” is valószínűsíti, mivel egy hátrányos helyzetben lévő csoport tagjainak életminőségét a csoporthoz való tartozás általában olyan mértékben befo-

lyásolja, amely – akár a csoporttag akaratára is – szoros kapcsolatot keletkeztet a tag és a csoport között (gondoljunk itt a romákat érő, széles körű diszkriminációra). Ezen kívül a hátrányos helyzet mindig kontextusfüggő, így a fogalom beemelése a definícióba lehetővé teszi egy ügy konkrét körülményeinek bírói mérlegelését is.

b) *Diszkrimináció:* a kisebbségi helyzet mint alapvető kritérium elhagyása a problémát önmagában kezeli.

c) *Önrendelkezési jog:* a Javaslat elhagyja a közérdekű keresetindítás lehetőségét az alkotmányossági aggályok kiküszöbölése érdekében.

d) *Arányosság:* e tekintetben a javasolt szöveg a következő módon tesz eleget az alkotmányossági követelményeknek

1. Szoros kapcsolat a csoport és a csoport tagjai között: a Javaslat a jogsértést konkrét személy vonatkozásában akkor tekinti megvalósultnak, ha a személynek az adott csoporthoz való tartozása az önazonossága meghatározó részét képezi. Ebben a körben bizonyítási nehézségek merülhetnek fel, bizonyos, külső jegyek alapján nem megállapítható tulajdonságok (pl. vallási hovatartozás vagy szexuális orientáció) esetében. A 45/2005. (II. 14.) AB határozat szerint „az egyén emberi méltóságához való joga [...] biztosítja, hogy személyiségének összetevőit, élete jelentését, vagy értelmét saját maga és a külvilág számára miként határozza (vagy konstruálja) meg”. Ezen az alapon az álláspontunk az, hogy a csoporthoz tartozást elsősorban a felperes önbevallása alapján kell megállapítani, ugyanakkor amennyiben ésszerű kétely merül fel a felperes csoporthoz tartozása kérdésében, úgy elfogadhatónak tartjuk, ha erre nézve a bíróság bizonyítást vesz fel. Ez a megoldás összhangban van a fent idézett AB határozat azon kitételével, amely szerint „az önmeghatározás [...] nem lehet önkényes, mert az egyén önrendelkezési joga csak olyan dolgokra terjedhet ki, amelyek az egyén változtathat, azaz amely az egyén döntésével, elhatározásával, és ezen alapuló cselekvésével befolyásolhatók vagy megváltoztathatók, vagyis amiről az egyén egyáltalán dönthet”.

Ennek megfelelően önkényes lehet például egy személy fekete-afrikai származásúként való önazonosítása, ha az adott személy egyébként nem rendelkezik a nevezett csoportot jellemző konstitutív karakterjegyekkel (pl. bőrszín). Ugyanígy nem azonosíthatja magát fogyatékosként egy egészséges személy stb. Ezzel szemben az identitás szempontjából releváns olyan tulajdonságok, amelyek egyébként döntést feltételeznek (pl. értékítélet), nem nyilvánulnak meg a külvilágban, ezért amennyiben valaki önrendelkezési jogával élve az adott csoporthoz tarto-

zónak vallja magát, akkor ez bizonyítékkal szolgál arra, hogy a kérdéses személy az adott csoport tagja, amellyel szemben azonban ellenbizonyításnak lehet helye.

A Javaslat szerint a politikai nézetek alapján konstituálódott csoportot nem illeti meg a gyűlöletbeszéd elleni védelem, tekintettel arra, hogy ebben az esetben a védett csoportokhoz tartozó személyek méltóságával szemben a szólásszabadság alkotmányos joga mellett megjelenik a közvélemény-formáló politikai vita mint a demokratikus közbeszéd fenntartásához nélkülözhetetlen eszköz védelmének igénye is.

2. A csoport kontúrjainak megvonásával kapcsolatban a Javaslat megtartja a személyiség lényegi vonását mint kritériumot, emellett bevezeti a hátrányos helyzet feltételét. Annak érdekében, hogy a szólásszabadság joga az emberi méltóságot is tiszteletben tartva a lehető legszélesebb mértékben legyen gyakorolható, a Javaslat csak a nagy nyilvánosság előtt tanúsított és egyben a személyiségi jogot súlyosan sértő magatartásokat teszi szankcionálhatóvá.

3. A perek sokaságával kapcsolatban a Javaslat készítői a Köztársasági Elnök álláspontjával némileg ellentétes nézetet képviselnek. Az elnöki indítványban hivatkozott 42/1993. (VI. 30.) AB határozat ugyanis az indokolatlanul indított büntetőeljárások hátrányos következményeit sorolja fel és jut ennek alapján arra a következtetésre, hogy alkotmányellenes elévült cselekmény miatt büntetőeljárást indítani. Ennek oka az említett határozat szerint az, hogy az eljárás során számos alapjogot korlátozó joghátrány is alkalmazható (a lefoglalástól az előzetes lefoglalásig), amelyek nem szolgálhatnak jogszerű célt, ha az állam büntetőjogi igénye az elévülés következtében már nem létezik az eljárás megindításának pillanatában sem. Ezért a határozat érveit a polgári eljárások során csak nagyon korlátozottan tarjuk analóg módon felhívhatónak. Amennyiben elismerjük azt, hogy egy csoportnak címzett súlyosan sértő kijelentés sérti az adott csoport minden egyes tagjának emberi méltóságát, ha létezik egy jól körülhatárolt csoport, továbbá a csoport és a tagja között bizonyítottan szoros kapcsolat áll fenn, akkor ennek szükségszerű következménye az, hogy a csoport minden egyes tagjának keresetőségi jogot biztosítsunk. Ha az átsugárzás alkotmányos konstrukció, akkor az átsugárzás útján sértett személyek igényérvényesítési joga alkotmányosan nem korlátozható.

Azzal azonban egyetértünk, hogy tekintettel a szóban forgó alapjog jelentőségére, körültekintően kell meghatározni, hogy milyen szankciót alkalmazhat a bíróság a tömeges jogsértés megállapítása esetén, mivel az esetlegesen jogsértőnek minősülő magatartást tanúsító személy a prevenció jegyében

hajlamos lehet inkább öncenzúrát gyakorolni, és így indokolatlanul nem élni alkotmányos jogával. Ezért a Javaslat két alternatív megoldást irányoz elő. Az egyik értelmében a bíróság a sérelemdíj mértékét köteles úgy meghatározni, hogy az ne vezessen a szólásszabadság alkotmányos jogának aránytalan korlátozásához. Ez a megoldás dogmatikailag megfelelő, azonban lehetséges, hogy túl tág teret biztosít a bírói jogértelmezésnek. Ennek okán a másik lehetőség az, hogy az ilyen perekben sérelemdíj nem követelhető, csak a személyiségi jogértések esetén alkalmazható egyéb szankciót (megállapítás, eltiltás, dolog jogsértő jellegétől való megfosztás, nyilvános elégtétel) alkalmazhatja a bíróság.

Azzal pedig, hogy a Javaslat a Pp. módosításával kötelezővé teszi az ugyanazon jogsértő magatartás miatt indított perek egyesítését, és az eljárásra a Fővárosi Bíróság kizárólagos illetékességét határozza meg, eléri, hogy csak egy eljárás indulhasson egy jogsértés miatt. Az egyesített eljárás lehetővé teszi azt, hogy a kiszabott sérelemdíj vagy egyéb szankció ténylegesen igazodhasson a jogsértés súlyához valamint a jogsértés miatt igényt érvényesíteni kívánók számára, és egyben pergazdaságossági szempontokra is figyelemmel van. A 90 napos jogvesztő keresetindítási határidő – az arányosság alkotmányos követelményének biztosítása érdekében – további korlátként jelenik meg a szabályozásban.

2. A SÉRELEMDÍJ SZABÁLYOZÁSA

A tárgyban tartott szakmai megbeszélés során a Helsinki Bizottság és a NEKI mellett a bírói kar képviselői is felvetették: a jelenlegi normaszöveg alapján nem egyértelmű, hogy minden esetben jár-e sérelemdíj, amikor a személyhez fűződő jog megsértése bizonyítást nyer. Kérdésként merült fel az is, hogy a sérelemdíj objektív vagy – a jelenlegi nem vagyoni kárhoz hasonlóan – szubjektív szankció legyen-e. Ezen problémákra igyekeztünk megoldást találni az alábbi normaszöveggel.

(1) A személyhez fűződő jogok megsértése esetén a megsértett személyt az őt ért nem vagyoni sérelemdíj a (2) bekezdésben meghatározottak szerint sérelemdíj illeti meg.

(2) A sérelemdíjra a szerződésen kívül okozott kárért való felelősség szabályait kell alkalmazni azaz, hogy a sérelemdíjra való jogosultság megállapításához a személyhez fűződő jog megsértésének tényén túl további hátrány vagy kár bizonyítására a sérelmet szenvedett személy nem kötelezhető.

(3) A sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire – különösen a jogsértés súlyára, a felröha-

tóság mértékére és a jogsértésnek a sértettre gyakorolt hatására – tekintettel állapítja meg.

INDOKOLÁS

A javaslat megfogalmazása során egy kétlépcsős modellből indultunk ki. Az első lépést annak megállapítása jelenti, hogy történt-e személyiségi jogi jogsértés. Amennyiben igen, úgy a sérelemdíj a jogsértett személyt megilleti. A következő lépés a sérelemdíj összegének megállapítása, amelyhez elengedhetetlen annak vizsgálata, hogy a sérelmet szenvedett személyre a jogsértés milyen hatással volt. Ebben a körben természetesen szükséges lehet a bizonyítás lefolytatása, ha a felperes olyan súlyú sérelemre hivatkozik, amely az adott jogsértés köztudomásúlag előálló hátrányos hatásait jelentősen meghaladja.

A fentieknek megfelelően a normaszöveg *expressis verbis* rögzíti, hogy a személyhez fűződő jog megsértése esetén a sérelmet szenvedett személyt megilleti a sérelemdíj.

Ezek után felhívja a szerződésen kívül okozott kárért való felelősség szabályait, amelyek – mind az általános, mind pedig a különös felelősségi alakzatok vonatkozásában – aggálytalanul alkalmazhatók a sérelemdíjra is azzal a kitéttel, hogy a sérelemdíjra való jogosultság megállapításához a személyhez fűződő jog megsértésének tényén túl további hátrány vagy kár bizonyítására a sérelmet szenvedett sze-

mély nem kötelezhető. Nem utasítható el tehát a sérelemdíj iránti igény azon az alapon, hogy a jogsértés ugyan megtörtént, de a felperes nem bizonyította a kár bekövetkezését.

E rendelkezés értelmében akkor, ha az adott ügyben az általános kárfelelősségi szabályok érvényesülnek, a sérelemdíj csak abban az esetben követelhető, ha a sérelmet okozó magatartás az alperesnek felróható, míg a felelősség egyes különös eseteiben (tehát pl. ha a személyiségi jogi sérelmet az alperes fokozott veszéllyel járó tevékenység körében okozza – pl. autóbaleset) az adott kárfelelősségi alakzatra irányadó kimentési szabályok érvényesülnek.

A (3) bekezdés szempontokat ad a bíróságoknak ahhoz, hogy az összecszerűség kérdésében döntsének. Álláspontunk szerint a bírói gyakorlatot abba az irányban kellene fejleszteni, amelyet a Legfelsőbb Bíróság több döntésében (pl. BH 1998. 82. számú döntés) kijelöl: nevezetesen ha valamely tipikus helyzet (pl. szabadságmegvonás, bántalmazás) káros hatásai köztudomású ténynek minősülnek, úgy csak abban az esetben van szükség külön bizonyítás lefolytatására az összecszerűség tekintetében, ha a felperes az őt ért sérelem hátrányos hatását olyan mértékűnek tételezi, amely az adott jogsértés köztudomásúlag előálló hátrányos hatásait jelentősen meghaladja.

2008. január 25.